

Seppan

Foto: Moviemakers

Seppan är en film som undersöker barndomens komplexitet. Vi får vi följa Sara och Pirjo och de prövningar deras vänskap utsätts för när de blir medvetna om klasskillnader, har sitt första möte med döden och försöker förstå vad det innebär att vara vuxen. **Seppan** utspelar sig i arbetarmiljö 1961 men är först och främst en tidlös film som visar att barn är människor som undrar över livets stora frågor.

Rek. för åk 4 – gymn.

EN FILMHANDLEDNING AV ELISABETH EDLUND OCH KALY HALKAWT
MED FILMHISTORISK INTRODUKTION AV MALENA JANSON

Filmhistorisk introduktion

Seppan var Agneta Fagerström-Olssons debut som fiktionsfilmsregissör. Filmen producerades ursprungligen för tv och sändes i SVT under 1986 i två långa avsnitt men efter stor uppmärksamhet och en rad utmärkelser, även

internationellt, klipptes serien också om i en långfilmsversion som fick biopremiär 1987.

Seppan är den till stora delar självbiografiska berättelsen om Fagerström-Olssons egen uppväxt i det så kallade Seppan i Tullinge, Botkyrka

kommun, söder om Stockholm. Hennes pappa var vd för Alfa-Laval och hennes kompisar var barnen till arbetarna på Separatorfabriken – arbetarna som kom från alla delar av det krigshärjade Europa. Regissören har själv sagt att hon ville göra en film om sin egen

barndom eftersom hon aldrig hade sett något som ens liknade den skildras på film.

Filmen kom till i en tid som kan ses som en backlash för den svenska barnfilmen. Efter att man mot slutet av 70-talet hade hittat ett nytt bildspråk och nya historier att berätta för barn, i filmer som *Mamma pappa barn* (Marie-Louise Ekman), *Elvis! Elvis!* (Kaj Pollak) och *Den åttonde dagen* (Anders Grönros), var 80-talet en återgång till en trygg, snäll och ganska ointressant barnfilmsstil. Margareta Norlin har rentav kallat barnfilmen på 80-talet för "en reträtt till femtiotalsidyllen".

En viktig anledning till den här (icke-) utvecklingen är den så kallade *Videovåldsdebatten* som startade 1980 då den nya hemvideotekniken introducerades i Sverige. Rädslan för att barnen via videouthyrare skulle få fri tillgång till skräck- och våldsfilm gav upphov till en moralisk panik av sällan skådat slag och runt om i landets skolor gömde lärare, på uppmaning av upprörda föräldrar, undan videobandspelarna – trots att de var utmärkta pedagogiska verktyg. Också det svenska barnfilms- och tv-utbudet påverkades av Videovåldsdebatten och många ämnen som behandlats på 70-talet – såsom död, sexualitet och våld inom familjen – blev åter tabubelagda.

Seppan sticker därför ut i barn- domsskildringarna på svenska biografer på 80-talet. Här är döden ständigt

närvarande, sexualiteten är bland de prepubertala barnen ett ofta återkommande samtalsämne och det händer att en del pappor ibland dricker för mycket och blir våldsamma.

Men allt detta ses ur Saras, Pirjos och de andra barnens ögon och därför är *Seppan* definitivt en film som kan och bör ses av barn. Allt är heller långtifrån hemskt – sällan har den starkaste vänskapen i världen skildrats så övertygande, och sällan har lekens och upptäckarlustens glädje förmedlats så medryckande, som i *Seppan*.

Agneta Fagerström-Olsson kan också sägas vara en del av den våg av filmskapare av kvinnokön som fick sitt stora genombrott på 80-talet. Suzanne Osten, Marie-Louise Ekman och Christina Olofson var några andra namn som delvis ritade om den svenska filmkartan som så totalt dominerats av män alltsedan alltid.

Dessas och andra kvinnors filmer gav rentav upphov till en debatt kring huruvida det fanns ett "kvinnligt filmspråk" eller ej. Debatten hade sitt upphov i en studie gjord av forskaren Ulla Ryum som visade att filmer gjorda av kvinnor (såsom *Seppan*) skilde sig från ett klassiskt, aristoteliskt (manligt) berättande med en tydlig narratologisk struktur och var mer episodiska.

Och visst kan det vara så, menade vissa debattörer, att kvinnorna söker sig till alternativa berättarsätt eftersom de inte har samma syn på mål,

utveckling och kontinuitet och att de eftersom de "vantrivs i den gängse (mansdominerade) kulturen" väljer andra ämnen och andra berättarmedel än de konventionella.

Oavsett varför *Seppan* ser ut som den gör kan vi konstatera att formen på ett utmärkt sätt korrelerar med filmens handling. Här är det inte *en* enda berättelse som förmedlas utan rösterna, perspektiven, barnen är många.

Och även om Pirjos, Saras och Polskans historier utspelade sig på ett lerfält utanför Stockholm 1961 är *Seppan* framför allt en tidlös film om vad det är att vara barn. Nu som då.

Filmens handling

Trakterna kring Tullingsjön utanför Stockholm. Några barackliknande hyreshus vid sjön har i folkmun fått namnet Seppan efter den närbelägna fabriken Separator AB (senare Alfa-Laval), där de flesta av familjefäderna i husen arbetar. Nästan alla familjerna i Seppan är invandrare: finnar, ryssar, österrikare, polacker. I närheten ligger också ståtliga disponentvillor där de svenska fabrikscheferna bor.

Vintern 1961. Svenska Sara, som bor i en av disponentvillorna, och finska Pirjo, som bor i Seppan, är trots klasskillnaderna bästa kompisar. Deras föräldrar tycks vara varandras motsatser. Saras mamma är kylig och förbjudande och Sara söker sig till fadern för kärlek. Pirjos pappa, en veteran från finska vinterkriget, är lynnig och våldsam, i synnerhet när han blir full.

Pirjo uppvakts blygt av klasskamraten Seppo som vägrar läsa morgonbön och prata annat än finska i skolan. Han gör sig också snabbt känd som något av en galenpanna, ofta i färd med att göra farliga saker, till exempel att jumpa på isflaken i Tullingsjön och kasta sig undan tåget i sista sekunden på det närbelägna järnvägsspåret.

Men den mesta tiden ägnar 11-åriga Sara och Pirjo åt varandra. Pirjo tar gärna initiativ till sexuella upptäcktsfärder, som att stjäla porrtidningar från ungarshotellet, smygitta på älskan- de par eller jämföra könsorgan. I det trångbodda Seppan, där dörrarna står öppna, bjuds det på rikliga möjligheter till sådana inblickar i vuxen världen.

Runt omkring Sara och Pirjo finns det en skock barn från olika länder:

tjocka Fransiska från Österrike vars mamma drillar henne till att bli balettdansös, Polskan vars mamma gärna förför sina grannar, Grisa-Bengt, Piroshka, Ryssen, Greger och många andra.

Samtiden gör sig påmind i olika former: på radion informerar C G Hammarlund om trafik blandat med trallvänliga sånger av Lill-Babs och Siw Malmkvist, på väggarna hänger bokhyllan String och över natthimlen svävar Jurij Gagarin i sin rymdkapsel.

Året innehåller också sina tragedier. På vårkanten, då isen går upp på Tullingesjön, försvinner Seppo och hans lillebror efter att ha jumpat på flaken. Endast lillebrodern hittas. Seppo förblir försvunnen.

På skolavslutningen reciterar Pirjo en dikt ur "Fänrik Ståls sägner", som blir en hyllning till Seppo. Kniven hon fått av honom vårdas ömt. Under en vacker sommarkväll medan barnen har drakflygning på en blomsteräng, dödas Lilla Anna då hon balanserar på järnvägsspåret och inte hör tåget komma.

På sensommaren händer en olycka

på fabriken. Ryssens pappa dödas. Saras pappa, som är ansvarig chef, ger Pirjos pappa skulden för olyckan och anklagar denne för fylleri under arbetstid. Pirjos pappa får sparken.

En dag på höstkanten kommer Pirjos pappa hem full och slår sönder lägenheten. Den österrikiska grannfrun ringer polisen. Pirjo och Sara blir vittne till hur pappan förs bort i polisbil, och Pirjo vill inte ha med Sara att göra längre. Brytningen blir definitiv då Sara kräver tillbaka en dockklänning hon gett till Pirjo.

Hämnden kommer senare på hösten. Några av barnen från Seppan doppar Sara i en gyttjepöl under hemvägen från skolan. På avstånd ser Pirjo hur Sara förnedras. Filmen slutar med att de två flickorna går på en stor äng mot okänd riktning.

Berättarperspektiv, tid & miljö

Två deviser bildar ramen för filmberättelsen *Seppan*. I början står det "Varje likhet med verkliga personer är en ren tillfällighet" och i slutet står: "När vi var små trodde vi att Seppan var hela

världen och vi hade alldeles rätt".

Seppan är en fiktionsfilm. Ett i detalj utmejslat manus låg till grunden för inspelningen. Här fanns alltså mycket litet utrymme för improvisationer.

Klangbotten och utgångspunkt för berättelsen är dock regissörens egna barndomsupplevelser. Hon växte själv upp i *Seppan* och visste att hon var tvungen att gestalta sina minnen därifrån innan hon kunde gå vidare som filmskapare. Händelser och personer är alltså inte exakt återgivna "så som de var i verkligheten" men filmen präglas ändå starkt av att den som berättar verkligen var där, i *Seppan*, under den tid då filmen utspelar sig.

- Diskutera hur denna kunskap och närvaro hos regissören märks genom filmen och hur det påverkar vår upplevelse av den.

Filmens miljö är det lilla bostadsområde som växte upp kring fabriken Separator på lergårderna vid Tullingesjön mellan Stockholm och Södertälje.

Separator var ett gjuteri som tillverkade separatorer (en apparat som separerar grädde från mjölk) och mjölkningmaskiner. Runt fabriken fanns arbetarbostäder av skiftande standard, längor utan vatten och avlopp med utedass och ett stort ungarshotell. Genom Seppan flöt ”Tumba River” där fabriken släppte ut avfall. Vid stranden av Tullingesjön fanns också en stor, gul disponentvillan omgiven av staket.

Denna miljö är också filmens spelplats; inspelningarna gjordes i ”det riktiga Seppan” som var sig ganska likt drygt tjugo år senare. Den yttre miljön: leråkrarna, sjön, den smutsiga Tumba River, arbetarlängorna och disponentvillan, är också spelplats för filmens inre händelser och för huvudpersonernas känslor, konflikter och tankar. Ett exempel är scenen i filmens början när de finska barnen har lerkrig med de andra över Tumba River.

- Ge exempel på andra sekvenser i filmen där miljön förstärker filmens händelser och konflikter.

Tiden är 1961. Händelserna börjar på våren, just när isarna börjar lossna från ständerna och slutar någon gång strax före vintern, alldeles innan leråkrarna fryser till. Den tydligaste tidsangivelsen är den ryske astronauten Gagarins lyckosamma färd runt jordklotet den 12 april detta år.

Stor vikt har lagts vid kläder och rekvisita för att just det tidiga sextiotalets dofter, material och stämningar ska bli starka och tydliga.

- Leta i minnet efter tidstypiska föremål och företeelser. Vad har det för betydelse att filmen är så trogen och omsorgsfull gentemot den tiden den skildrar?

En annan, vidare tidsangivelse är Seppanbarnens livsvillkor. I skolan råder fortfarande en gammaldags, smått livsförnekande, ordning.

- Diskutera scenen där Seppo körs ut ur klassrummet för att han vägrar förstå vad lärarinnan säger. Pirjo följer efter honom och ”räddar” samtidigt Sara som just kommit av sig i Psalmversläxan hon rabblar upp. Vad berättar den här scenen om skolan och om lärarinnan och hennes inställning till barnen? Vad berättar scenen om Pirjo, Sara och Seppo och om deras inbördes relationer?

Seppan är alltså en berättelse med strikt tids- och miljöbestämmelse. Ändå är det en mycket allmängiltig film. Seppan är ett samhälle i miniatyr och den barndom som skildras är vi många som känner igen. På så vis är de båda deviserna i början och slutet lika giltiga: filmen beskriver inga ”verkliga” personer, men den beskriver ”hela världen.” För att bli riktigt allmängiltigt måste man våga vara djupt personlig.

Formen, ljudet & symbolerna

Seppan utspelar sig i en realistisk miljö där man lagt stor vikt vid den tidstypiska rekvisitan. Den har en autentisk prägel i sitt bildspråk.

En berättarkomponent som förstärker filmens täthet och ger den en poetisk dimension är ljudet. Man skulle kunna säga att filmen arbetar med ett ”känsloljud” vid sidan av de realistiska ljuden. Här finns till exempel en puls som av ett stort hjärta. Ibland är det fabriken puls, ibland naturens, ibland barngruppens bultande hjärta.

Här finns en stark vind över fälten som ofta symboliserar Pirjos saknad efter Seppo och hennes hopp om att han fortfarande lever någonstans. Ibland är ljudet subjektivt, som när Sara sitter på taket och försöker stänga ute moderns tjat. Eller när Grisa-Bengts syster går på rälsen helt upptagen av drakarna och inte förstår att tåget kommer emot henne.

- Seppo talar endast finska hela filmen igenom och regissören har valt att inte översätta dialogerna som är på finska, polska eller ryska. Vilken effekt har det på åskådaren att man inte alltid förstår vad karaktärerna säger?

- Filmen har också en mängd betydelsefulla bilder och symboler som förstärker personer och händelser. Pirjo påstår att det finns en örn som bara hon kan se. Seppo har en kniv som han lämnar i Pirjos skolbänk. Vilken roll spelar den ensamma svanen i sjön? Försök komma på flera liknande exempel och diskutera vilka betydelser de fyller.

En berättelse om barndomen

Barndomen är, naturligt nog, ett mycket vanligt tema inom barnfilm. Barndomen är ett tillstånd vi alla varit i och kanske måste man förstå något av sin barndoms dramer för att kunna bli riktigt vuxen.

Vuxnas barndomsskildringar präglas alltid av deras eget förhållningssätt till minnen, upplevelser och eventuella skuld-känslor gentemot egna barn. Det vanligaste är kanske att barndomens smärta och kaos censureras och planas ut till en glatt okomplicerad idyll.

I många barndomsskildringar skuttar snälla barn omkring på gröna ängar där idyllen på sin höjd skuggas av en dinglande lös tand eller elak och folkilsken skomakare ...

När Agneta Fagerström-Olsson

bestämde sig för att berätta om Seppan ville hon också berätta om barndomen ”så att hon själv skulle kunna igen den.” Filmens huvudpersoner är flickor och till skillnad från många andra barnfilmers snälla och söta flickor är Seppan-flickorna levande, litet tilltufsade människor i full färd med att utforska vuxenlivets alla mysterier. De håller helt enkelt på att förbereda sig på att bli kvinnor, med allt vad det innebär av lockelse och fasa.

Som alla barn funderar Seppanbarnen på livets stora frågor: döden, sexualitet, universums oändlighet, Guds existens och människans bräcklighet. Barnen i arbetarbarackerna lever tätt inpå de vuxna och ser mycket av de vuxnas lust, glädje, oro och olust.

Men barnkollektivet har en stark integritet. Barnen lever i en tid då det fortfarande fanns hemligheter och då barnen på egen hand och utan beskäftiga, tillrättalagda förklaringar från vuxna fick utforska tillvaron. Pirjo vet mer än Sara. Hon har sett och förstått mer. Sara lever i en pryd och kylig miljö med en mamma som hellre hanterar svala sidentyger än dotterns frågor. Tillsammans formulerar Sara och Pirjo sina frågor om livet. Så länge de vuxna inte stör dem med sin rädsla och sina konflikter kan de hjälpa varandra att växa.

- Diskutera filmens skildring av barndomen. Hur skiljer sig den här bilden från andra barnfilmer om barndomen? Vad är det som gör att vuxna ofta vill skydda barn från det som är svårt?

- I början av filmen finns en scen där Sara och Pirjo letar efter använda dambindor på utedassen. Bindorna är ett sätt för Pirjo att bevisa för Sara att alla kvinnor har mens. För Pirjo är detta alldeles naturligt medan Sara tvekar – hennes mamma har det nog inte ändå. I filmen finns många scener där barnen försöker få svar på sina frågor om hur det är att bli vuxen. Tänk efter vilka och diskutera dem tillsammans.

Döden och sorgen spelar en stor roll i Seppanbarnens liv och när de drabbas av döden börjar de alldeles självklart tvivla på Guds existens. Tydligast ut-

trycks kanske detta i scenen i skolmatsalen där efter att Seppo försvunnit. Barnen är ensamma med sin sorg, ingen vuxen har kunnat förklara för dem vad som egentligen hänt.

- Diskutera scenen i skolmatsalen och det efterföljande samtalet mellan Sara och Pirjo vid stranden. Pirjo pratar om en örn som bara hon kan se och hon ropar på Seppo ut över vattnet. Vad berättar den här scenen om barnens olika syn på döden och på Gud? Hur är scenen uppbyggd? Vad väcker den för känslor hos åskådaren?

Saras och Pirjos vänskap – filmens klasstema

Ett av filmens huvudteman är vänskapen mellan Sara och Pirjo. Denna vänskap får också gestalta filmens klasstema. Sara är dotter till Seppans gjuterichef och bor i den fina disponentvillan. Pirjos pappa är märkt av kriget, alkoholiserad och slutligen den som får skulden för den svåra olyckan i gjuteriet. I denna skärningspunkt lever flickornas vänskap och det är filmens klasskonflikt som hotar att krossa den. I många scener beskrivs olikheterna mellan Saras hem och Pirjos och den starka vänskapen mellan dem som gör att de hjälper varandra förstå olikheterna.

I en tidig scen sitter flickorna med sina dockor i Saras rum. Pirjo har lånat en blå sidendockklänning av Sara. Det

är samma blåa siden som Saras mamma sysselsätter sig med i en tidigare scen när Sara försöker inleda ett samtal med henne.

Medan Pirjo tar sidenklänningen på sin docka pratar hon med Sara om sin pappa. Pirjo visar en stor insikt i sin pappas vånda. Han skriker på nätterna eftersom han har så svåra minnen från kriget. Pirjo är också stolt över fadern. Han har fått medalj för att han skjutit så många. Sara frågar om Pirjos pappa och Pirjo berättar klokt det hon vet om kriget och döden.

- Den blåa klänningen spelar en viktig roll i flickornas vänskap genom hela filmen. Försök följa klänningen genom olika scener. Vilken betydelse har den? Vad händer med klänningen i slutet av filmen? Vad betyder det?

Ett annat sätt att visa olikheterna mellan Pirjo och Sara använder filmen i beskrivningarna av deras hem och föräldrar. Första gången Sara möter sin far i filmen boxas de med varandra på skoj och hon får en väldigt dyr mössa av honom. Efteråt springer Sara över till Pirjo och flickorna ser på när Pirjos pappa ”trollar bort sig själv”.

- Vad berättar de här scenerna om flickornas förhållande till sina fäder? Vad berättar de om fäderna och om klassolikheterna?

- Kommer Sara och Pirjo kunna bli

vänner igen som förut? Skriv en fortsättning på filmen och vad du tror kommer hända mellan Sara och Pirjo efter filmens slut.

Människor från hela Europa

I Seppan samlades en mängd olika nationaliteter, långt innan begreppet invandrare var myntat. Många var märkta av kriget. Många var flyktingar. Många av dem arbetade på Separator.

I filmen får vi se vilken rikedom det kan vara att växa upp i ett område med människor från många olika kulturer. Olika heterna framträder mellan Seppans barn och deras upplevelse av omvärlden. Villkoren för barn från andra länder var annorlunda då jämfört med nu. Trots att det bara gick tre ”svenska” barn i klassen bedrevs all undervisning på svenska.

Klassrummet är en betydande plats i filmen där vuxenvärldens förväntningar på barnen blir tydliga. Seppo blir utslängd från klassrummet för att han vägrar återge psalmverserna och läsa upp läxan på svenska.

- Jämför skolans sätt att behandla barn från olika länder med dagens situation. Blir barn från andra länder annorlunda behandlade i dag också?

Utvandring från och invandring till Sverige

Även om det historiskt har varit vanligt med invandring till Sverige, så är den stora utvandringen från mitten av 1800-talet fram till 1930 ett kapitel i den svenska historien som ofta glöms bort. Under 100 års tid flyttade 1,3 miljoner svenskar till USA, Kanada, Sydamerika och Australien. Fattigdom, bristande framtidshopp, religiös förföljelse och politisk ofrihet var några anledningar till att folk lämnade Sverige. Invandringsrestriktioner i USA och första världskriget dämpade utvandringen från Sverige.

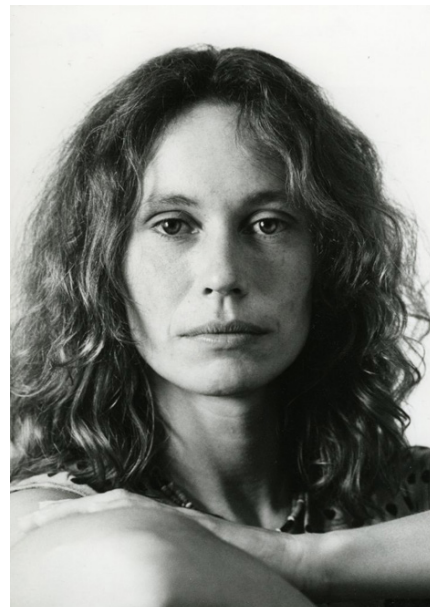
I samband med andra världskriget blev invandring till Sverige allt vanligare. Flyktingar från Tyskland, de nordiska grannländerna och Baltikum kom till Sverige. Efter krigsslutet var det arbetskraftsinvandringen från bland annat Finland, Turkiet, Grekland och Italien som tog en våg av nya medborgare till Sverige. 1969 etablerades Statens invandrarverk (nuva-

rande Migrationsverket) som skulle arbeta med frågor om invandring och integration.

Under 70-talet reglerades invandringsvillkoren då man började göra arbetsmarknadsprövningar. Om det fanns arbetslösa i Sverige som kunde utföra arbetet beviljades inget uppehållstillstånd. Detta gällde dock inte invånare i Norden som sedan 1951 haft rätt att bosätta sig och arbeta vart som helst i Norden. Inte heller flyktingar från krigsdrabbade områden och familjemedlemmar som ville förenas eller återförenas i Sverige behövde genomgå arbetsmarknadsprövning.

80-talet kännetecknas av en ökning i asylansökningar. Hanteringen av ansökningar ändrades och ansvaret överlämnades från arbetsmarknadsmyndigheten till migrationsverket. Bristen på id-handlingar har sedan 80-talet och fram tills i dag varit ett problem som försvårar ansökningsprocessen. Under 90-talet och 2000-talet har olika regleringar gjort invandringspolitikerna alltmer komplex i Sverige. Fördomar, rasism och främlingsfientlighet är stora samhällsproblem som till stor del grundar sig på okunskap om invandring.

- Gör ett temarbete om den stora utvandringen från Sverige. Be eleverna ta reda på varför folk flydde Sverige vid den tiden? Finns det några likheter mellan utvandrarerna från 1800-talets mitt till invandrarerna som kommer till Sverige idag?
- För de yngre barnen passar kanske ett tankeexperiment bättre som övning: Be dem fundera på och diskutera följande frågor: *Vad skulle få dig att fly från ditt hemland? Vart skulle du fly? Om du bara kunde packa en resväska med saker; vad skulle du ta med dig?*
- I Sverige har vi stora problem med främlingsfientlighet och rasism gentemot invandrare. Be eleverna gå in på www.regeringen.se: Under fliken ”Integration” finns här en hel webbplats tillägnad att motbevisa de vanligaste fördomarna om invandring med fakta. Be eleverna välja ett av dessa påståenden och redovisa vilken typ av fakta som webbplatsen använder sig av för att motbevisa fördomarna.

Agneta Fagerström-Olsson 1986

PRODUKTIONSUPPGIFTER

Sverige 1987

Manus & regi: Agneta Fagerström-Olsson

Producent: Bert Sundberg

Foto: John Olsson m fl

I rollerna

Pirjo: Nina Lager

Sara: Sofie Mällström

Seppo: Jesper Lager

Jari: Jani Nimemimaa

Fransiska: Marian Vodovosoff

Polskan: Karolina Palutka

Ryssen: Dani Modrusan

Piroschka: Fetije Alije

Grisa-Bengt: Krister Ax

Greger: Anders Hedenlans

Tekniska uppgifter

Speltid: 120 minuter

Censur: från 11 år

Det svenska barnfilmsarvet

Med början 2014 kommer en rad filmer ur den svenska barn- och ungdomsfilmshistorien att släppas i nyrestaurerade och digitaliserade kopior som blir tillgängliga för skolbio. Mer om digitaliseringsprojektet, filmerna och hur du bokar dem kan du läsa på sfi.se/filmiskolan.

Redaktion: Malena Janson & Kaly Halkawt,

Svenska Filminstitutet, februari 2014

